

AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI HÍRLAP KÉRDÉSE.

Az első magyarországi hírlap kérdéséről szólván,* mindjárt elüljáróban kirekesztjük a tárgyalási anyagból azokat a hírszolgálatató kezdeményeket, amelyeknél nincs meg a mai értelemben vett újság legfőbb jellemvonása, az időszakos, periodikus megjelenés. Így tehát kiesnek a röplapok, relatiók, avisák, neue Zeitungok és más effajta újságlevelek, bár az újságírásnak ezek az első csírái roppant érdekes tanulságokat nyújtanak, mert nélkülok a periodikus sajtó kialakulása nem lett volna lehetséges.

Ily szűkebb értelemben próbálja e kis dolgozat megvilágítani azt a kérdést, hogy melyik volt az első hírlap hazánkban, vagy még közelebről megfogalmazva: *volt-e Szentiványi Mártonnak, a tudós nagyszombati jezsuitának újságja?*

I. A kérdés története.

A magyar irodalomtörténet — vagy ha szabad mondani: sajtótörténet — az utóbbi félszázadban azt vallotta, hogy az első magyarországi hírlapnak II. RÁKÓCZI FERENC latinnyelvű újságját kell tekinteni, amely *Mercurius Hungaricus* címmel 1705-ben hetilapként indult meg, majd utóbb *Mercurius Veridicus ex Hungaria* címmel havonta megjelenő újsággá lett és Rákóczi szabadságharcának leveretéséig állott fenn. Ezeket a megállapításokat THALY KÁLMÁNNAK köszönhetjük, aki közel nyolcvan esztendővel ezelőtt a *Vasárnapi Ujság* hasábjain,¹ utóbb egy akadémiai értekezésében,² majd 1883-ban a *Magyar Könyvszemlében*³ tette

* Szerző e kérdést a Magyar Sajtótudományi Társaságban 1939. február hó 20-án tartott székfoglaló előadásában igyekezett tisztázni. Mivel megállapításai a szakemberek egy része előtt váltak csak ismeretessé, e dolgozat közlése ma is időszerű.

¹ Nyomatott hírlapok a kurucvilágban. *Vasárnapi Ujság*, 1866. 123—124., 138—139. ll.

² Az első hazai hírlap. 1705—1710. Budapest, 1879. Akad. Ért. a tört. tud. köréből. VIII. köt.

³ Kuruc hírlapok 1705-ből Berlinben. *Magyar Könyvszemle*, 1883. 229—245. ll.

közzé adatait. THALY egyes újságlapokat facsimilében is közölt, HELLEBRANT ÁRPÁD pedig 1895-ben további számokat ismertette a *Történelmi Tárban*.⁴ THALY kutatásai alapján foglalkozott az első hírlap kérdésével FERENCZY JÓZSEF is hírlapirodalomtörténeti nagy munkájában.⁵

A THALY-féle adatok megbízhatóságára nézve esetleg felmerülő minden kétséget eloszlatott a *Magyar Könyvszemle* 1939. évfolyamában SZIMONIDESZ LAJOS, aki a HELLEBRANT ÁRPÁDTól ismertetett 1710. évi három első számot facsimilében közölte és az összes eddig ismert lappéldányokat számbavette.⁶

Mindezek után joggal szerepel DEZSÉNYI BÉLÁNAK nagy gondnal és körültekintéssel összeállított bibliográfiájában⁷ és annak elvi kérdéseket tisztázó bevezetésében RÁKÓCZI újságja, mint az első magyar hírlap.

A lap adataink szerint rendszeresen megjelent, hat évig állott fenn, valóban híreket hozott a magyarországi harcokról és híreivel ellensúlyozni akarta a külföldi közvélemény előtt — ha ilyenről beszélni nem anakronizmus — a bécsi hírlapok, kiváltképen a *Wienerisches Diarium* magyarellenes közleményeit.

Fel-feltűnt azonban az irodalomban ismételten egy másik, többnyire igen óvatos állítás is, mégpedig az, hogy SZENTIVÁNYI MÁRTON (1633—1705), a tudós jézustársasági szerzetes-tanár 1675—1703-ig Nagyszombatban, Bécsben és egyebütt névtelenül, ugyancsak latin nyelven, a nap eseményeit tartalmazó röpvéket

⁴ Adalék a Rákóczi-kor irodalmához. *Történelmi Tár*, 1895. 619—629. ll.

⁵ A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig. Budapest, 1887. 10—12. ll.

⁶ II. Rákóczi Ferenc hadi újságja. MKSzele, 1939. 341—351. ll. és 24 lap hasonmás-melléklet. — SZIMONIDESZ figyelmét úgy látszik elkerülte HELLEBRANT ÁRPÁD közleménye, aki a *Történelmi Tár* id. évfolyamában a báró PODMANICZKY-család kiskartali könyvtárának colligatumából a PODMANICZKY GÉZÁNÉ által felfedezett három számot ismerteti és másolatban közli. — Bár a HELLEBRANT-féle közleményt számbavette PINTÉR JENŐ (A magyar irodalom története a legrégebb időktől Bessenyei György felépéséig. Budapest, 1909. II. köt., 187. l.), érthető, hogy a közlemény címe félrevezette a kutatót.

⁷ A magyar hírlapirodalom első százada (1705—1805). Budapest, 1941. 7., 9., 11., 23. lapokon.

adott ki, s ezeket lehetne a hazai időszakos sajtó őskének tekinteni. A feltevés helyességét nemigen kutatta, vizsgálta senki; inkább csak a források sorozatos átvételéről beszélhetünk, mely máig követhető. S hogy a kritikátlan átvétel és zabolátlan fantázia hova vezethet, arra beszédes példát mutat az az összefoglaló cikk, amely állítólag szakember tollából, de névtelenül jelent meg 1934-ben, a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete ú. n. *Karácsonyi Könyvében*. Elrettentő például hadd álljon itt az idevonatkozó részlet.

„A magyar időszi sajtó úttörőjének *Szentiványi Márton* nagyszombati egyetemi tanárt tarthatjuk, aki *Ephemerides Latinae* címmel 1675-ben latinnyelvű hírlapot indított. A lap elsősorban a külföld tájékoztatására szolgált és szerkesztője — a maga korának legjobb nevű jezsuita hit-tudósa — erős katolikus szellemben írta meg cikkeit. Huszonnyolc évig, tehát 1703-ig állt fenn ez az első hírlap, amely természetesen rengeteg nehézséggel volt kénytelen megküzdeni. Már magábanvéve az is nagy szó volt, hogy a szerkesztő meg tudta szerezni lapjának kiadásához az akkortájt szükséges királyi engedélyt, az azonban egyenesen csodálatos, hogy a hírszerzés nehézségeivel, a postai szállítás drágaságával és — nem utolsósorban — a közönség közönyével ilyen hosszú ideig eredményes harcot vívott ez a lap. Hiszen azok az újságok, amelyek ezután következtek, jóval rövidebb ideig éltek. *II. Rákóczi Ferenc* hivatalos lapja, a *Mercurius*, öt évig, *Bél Mátyás* pozsonyi hetilapja, a *Nova Posoniensa*, pedig alig két évig.“ (54—55. l.)

Eddig a ránk tartozó részlet. Csak úgy ágaskodnak a szemünk előtt a kérdőjelek, úgyszólván minden megállapításnál. Hiszen, ha ez mind bizonyítható lenne! De ha csak a belső okokat vennők számba, még akkor is nehezen volna elhíhető, hogy egy tudós jezsuita, egyetemi tanár, aki több mint három éven át rektorkodott, 12 évig az egyetem kancellárja volt,⁸ 22 évig kormányzója az egyetemi nyomdának,⁹ 15 évig könyvcenzor, az egyetemen a szentírás, bölcsélet, matematika, egyházjog és dogmatika tanára, mindezen felül pedig rengeteg mennyiségű, nagy többségben latin, de magyar, német, sőt tót nyelven írt munka

⁸ WOLKENBERG ALAJOS: A budapesti királyi magyar Pázmány Péter tudományegyetem rectorai. Budapest, 1929. 90. l.

⁹ PAULER TIVADAR: A budapesti magyar kir. tudomány-egyetem története. Budapest, 1880. 40. l.

szerzője¹⁰ — újságot szerkesszen, ha ebből az időből ránk maradt volna valami újságféle, s azt neki próbálná valaki tulajdonítani. S mégis kísért az ő hírlapírásának, hírlapszerkesztésének hipotézise a mai napig!

Csak egy kissé kell belelapozgatni a SZENTIVÁNYI-bibliográfiába és csodálatos gondolatátvételeket lehet nyomonkísérni. Visszafelé haladva elsőnek mindjárt PINTÉR JENŐ hétkötetes irodalomtörténetében¹¹ akadunk rá SZENTIVÁNYI MÁRTON újságjára. Nagyon is valószínű, hogy a *Karácsonyi Könyv* névtelen munkatársa PINTÉR JENŐ utalásai alapján bocsátotta szabadjára képzeletét. PINTÉRT viszont, aki régebbi nagy művében¹² még a THALY—FERENCZY-féle felfogás híve RÁKÓCZI újságja kérdésében, bizonyára az újabb irodalom térítette el korábbi véleményétől. Úgy kell lennie, hogy SCHERMANN EGYED Szent István-akadémiai felolvasása,¹³ de méginkább WOLKENBERG ALAJOS rektori székfoglalója hitette el PINTÉREL SZENTIVÁNYI újságjának létezését, mert a székfoglaló beszéd függelékében ez áll:

„Nevezetes Szent-Iványi-ról, hogy ő indította meg és szerkesztette az *Ephemerides Latinae*-t, mely újság az első ilyen vállalkozás volt Magyar-

¹⁰ HERMANN EGYED és ARTNER EDGAR: A hittudományi kar története 1635—1935. A kir. magy. Pázmány Péter-tudományegyetem története, I. köt. Budapest, 1938. 58. l. — Legújabbban: SERFŐZŐ JÓZSEF: Szentiványi Márton S. J. munkássága a XVII. század küzdelmeiben. Kny. a Jezsuita Történeti Évkönyv 1941-ből. Budapest, 1942.

¹¹ PINTÉR JENŐ Magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. III. köt. Budapest, 1931. 43. l.: „... a hazai időszakos sajtónak ez a latin őse, az *Ephemerides Latinae*, 1675-től 1703-ig jelent meg Nagyszombatban, utóbb Bécsben“. — U. az: IV. köt. Budapest, 1931. 66. l. „A hazai időszakos sajtó úttörője Szentiványi Márton nagyszombati egyetemi tanár latinnyelvű közlönye volt a XVII. század végén. Ez a latinnyelvű hírlap, az *Ephemerides Latinae* (1675—1703), a külföld tájékoztatására készült. Szerkesztője, a nagynevű jezsuita hittudós, katolikus szellemben írta cikkeit.“ Ugyanily értelemben v. ő. még 893. és 895. l.

¹² A magyar irodalom története a legrégebb időktől Bessenyei György fellépéséig. II. köt. Budapest, 1909. 186—187. ll.

¹³ SCHERMANN EGYED: Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Magyarországon Mária Terézia haláláig. A Szent István Akadémia hittudomány-bölcséleti osztályának felolvasásai, II. köt., 2. szám. Budapest, 1928. 18. l.: „Szentiványi 1675—1703-ig részint Nagyszombatban, részint Bécsben a nap eseményeit tartalmazó latinnyelvű röpikeket adott ki, amelyek tehát a hazai hírlapirodalom első termékei voltak“.

országon 1675—1703. Nagyszombatban, azután Bécsben, majd másutt a szerkesztő neve nélkül jelent meg.“¹⁴

Jókora lépéssel jutunk tovább, ha ezt az idézetet összevetjük FEJÉR GYÖRGYnek a Pázmány-egyetem történetét tárgyaló latin művével,¹⁵ ahol ugyanis megtaláljuk ennek szó szerinti eredetijét:

„De eodem Martino Szent-Iványi memorabile admodum est, ipsum fuisse auctorem *Ephemeridum Latinarum* primarum, quae in Hungaria scriptae sunt, et ab anno 1675. usque 1703. partim Tirnaviae, partim Viennae, partim alibi tacito nomine sunt excusae.“ (220. l.)

Ugyancsak FEJÉRre való hivatkozással említi SZENTIVÁNYI „röpíveit“ BALLAGI GÉZA a politikai irodalomról írt művében,¹⁶ sőt FEJÉR a forrása PAULER TIVADARNak is, aki akadémiai felolvasásban¹⁷ foglalkozott SZENTIVÁNYI jellemzésével.

PINTÉR és SCHERMANN EGYED, illetve FEJÉR és BALLAGI GÉZA műveire való hivatkozással kifogásolja BARÁTH TIBOR is, hogy DEZSÉNYI BÉLA már említett bibliográfiájában mellőzi ezeket az „újság nevével ékeskedő“ SZENTIVÁNYI-féle röpíveket.¹⁸ SCHERMANN a forrása ugyancsak a legfrissebb SZENTIVÁNYI-

¹⁴ WOLKENBERG, id. m. 91. l.

¹⁵ *Historia academiae scientiarum Pazmaniae archi-episcopalis ac M. Theresianae regiae literaria*. Budaë, 1835.

¹⁶ A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Budapest, 1888, 27. l.: „Ha az állítólag SZENTIVÁNYI MÁRTON által szerkesztett, 1675-től 1703-ig részint Nagyszombatban, részint Bécsben megjelent s a nap eseményeit tartalmazó latinnyelvű röpíveket, melyekről FEJÉR tesz említést, hírlapszámba nem vesszük: az első hazai hírlapnak mindenesetre a „*Mercurius Hungaricus*“-t kell tekintenünk...“

¹⁷ Szentiványi Márton jellemzése. Akad. Értesítő, 1857. 265. l.: „Végre SZENTIVÁNYINAK tulajdonítják azon név nélkül, latin nyelven 1675—1703. időről-időre részint Nagy-Szombatban, részint Bécsben megjelent röpívek szerkesztését is, melyek a nap eseményeit tartalmazván, hazánkban a később oly jelentékennyé vált időszak irodalom zsenjei és előhírnökeinek tekintendők.“

¹⁸ V. ö. Századok, 1942. 241. l. Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada ismertetését, — DEZSÉNYI ebben a kérdésben ugyanis magáévá tette e sorok szerzőjének álláspontját, melyet a Magyar Sajtótudományi Társaságban elhangzott előadásból ismert.

monográfia szerzőjének, SERFŐZŐ JÓZSEFnek is, midőn a tudós jezsuita „röpíveiről“ megemlékezik.¹⁹

Felesleges az átvételek végtelen fonalának továbbgombolyítása minden részletében. Az eddigiek is kellőképen megvilágítják az egyes szerzők forrásátvételeit, a nagy külföldi jezsuita bibliográfusokat, STOEGERT²⁰ és DE BACKER—SOMMERVOGELT²¹ sem véve ki.

A sor legvégén CZVITTINGER áll *Specimen*-jével.²² CZVITTINGER SZENTIVÁNYI MÁRTONRÓL szólván, művei közt említi az ephemeriseket: „Ephemerides ab A. C. 1675. ad A. usque 1703. Suppresso... nomine edita...” CZVITTINGER pedig mint kortárs hitelesen tudhat SZENTIVÁNYI „újságjáról“!

II. Szentiványi Márton ephemerisei.

Nyomozásunk tehát úgyszólván holtpontra jutott. Egyik forrás a másikra támaszkodik és ugyanazt a semmit variálgatja. És újból meg újból felmerül a nagy kérdőjelek sora: lehet-e, hogy az egyetemi nyomda kormányzója másutt szerkesszen újságot? Lehet-e, hogy az a férfiú, aki minden művét többszörösen is kiadta, aki háromkötetes *Miscellanea* című gyűjteményes munkájában¹ több mint 4000 lapon a tudományok minden területéről hoz dolgozatokat, hogy az engedje a legaktuálisabb eseményekről gyűjtött anyagát nyomtalanul elveszni, névtelenül eltűnni a semmibe?

Ezeknek a meggondolásából következik, hogy itt csak az „ephemeris“ szó félremagyarázásáról lehet szó. Nyilvánvaló, hogy SZENTIVÁNYI MÁRTON, a tudós jezsuita, írt ugyan *epe-*

¹⁹ Szentiványi Márton S. J. munkássága a XVII. század küzdelmeiben. Budapest, 1942. 129. l.: „Sőt Szentiványi latinnyelvű röpíveket is adott ki, részint Nagyszombatban, részint Bécsben, melyek a nap eseményeit tartalmazták, s azért ezeket a hazai hírlapirodalom első termékeinek lehet tekinteni“.

²⁰ JOANNES NEP. STOEGER: *Scriptores provinciae Austriacae Soc. Jesu ab ejus origine ad nostra usque tempora*. Viennae, Ratisbonae, 1856.

²¹ DE BACKER—SOMMERVOGEL: *Bibliothèque de la Comp. de Jésus*. Bibliographie. Bruxelles—Paris, 1890.

²² *Specimen Hungariae Literatae*. Francofurti et Lipsiae, 1711. 373. l.

¹ *Curiosiora et Selectiora Variarum Scientiarum Miscellanea*. Decas I. Partes 1—3. Tyrnaviae, 1689; Decas II. Pars 1. *ibid.* 1691, Pars 2. 1696, Pars 3. 1697; Decas III. Pars 1. *ibid.* 1702, Pars 2. 1709, Pars 3. 1702.

meriseket, de ezek a „latin ephemerisek“ távolról sem voltak újságlevelek, röpvékek, nem voltak az idősajtó kezdetei Magyarországon, hanem tisztán tudományos igényű munkák.

Előbb említett *Miscellanea* című hatalmas gyűjteményes munkája ugyanis, mint a címe is mondja, nagyon is különféle dolgozatokat tartalmaz, a XVII. századi jezsuita tudós skolasztikus műveltségéhez illő módon, szigorú rendszerbe szorítva. A mű három kötetre, *Decasra* oszlik, ezek mindegyike három részből áll, és minden rész további tíz egységet tartalmaz: minden első rész disszertációkat, a második rész „ephemeriseket“ és observatiokat, a harmadik pedig synopsisokat. Ez utóbbiak egymástól csupán a formában különböznek, tartalmilag pedig felölelik a polyhistor szerző egyetemes érdeklődése következtében a tudományok úgyszólván minden területét.²

A nagy mű I. Decasának 2. részében, a *Praefatioban* SZENTIVÁNYI maga megmondja, mit ért ephemerisen. „EPHemeris graecis est idem, quod Latinis *Diarium*, hoc est Codex, in quo per dies singulos res gestae scribuntur: et adnotantur. Sunt autem multiplices ac variae Ephemerides, prout diversi generis res scriptas continent“ (i. lapon). Az *ephemeris* e szerint görögül annyi, mint latinul *diarium*, azaz oly könyv, amelyben az események az egyes napok szerint (ἐφ' ἡμέρα) iratnak le és jegyzetnek föl. Sokféle és különböző ephemeris van tehát, a szerint, amint különböző fajta dolgokat tartalmaznak.

Lássuk most már, mi is van ezekben a SZENTIVÁNYI-féle diariumokban, ephemerisekben?

A *Miscellanea* első Decasának 2. részében tehát tíz különféle, s ugyancsak a második Decas 2. részében újabb tíz különféle ephemerist tesz közzé SZENTIVÁNYI MÁRTON. A jelzett elv alapján rendkívül sokféle dolgot hihetetlen szorgalommal szed össze.

² Rendszeréhez annyira szigorúan ragaszkodott, hogy a harmadik Decas második részében hiánynak látszik, hogy nem ephemeriseket közöl. Úgy látszik, azért jelentette meg csupán a III. Decas első és harmadik részét életében, mert a második részhez nem volt elég anyaga készen. Halála után, hagyatékából állították össze a hiányzó, s csak 1709-ben kiadott második részt.

A gyűjteményben az első ephemerisek az *Ephemerides Biblicae* (§. I.), amelyek a bibliai eseményeket tartalmazzák az esztendő napjai szerint összeállítva. Mint ahogy az egyes naptárak ma is összegyűjtik az arra a napra eső évfordulókat. Az *Ephemerides Biblicae* 12 lapot (3—14. ll.) elfoglaló összeállítás így kezdődik:

- Januarius 1. CHristus Filius DEI, ut legem impleret Octava à Nativitate sua die circumciditur, eique nomen JESU juxta Angeli monitum imponitur. Lucae 2. V. 21.
 Moyses prima die mensis hujus *Sebat* incipit Legem explanare. Deuteronomii 1. v. 3.
 2. Ezechiel Propheta praedixit calamitates, & Ruinam Regni Aegyptiaci. Ezechielis 29.
 Joannes dat Testimonium Christo, Anno 30. Math. 3.

Ilyenformán megy ez a felsorolás napról-napra egészen december 31-ig.

Következnek az *Ephemerides Marianae*,³ azaz Szűz Mária életének eseményei ugyanilyen összeállításban, majd pedig a régiek kedves tudós játéka, az anagramma. „*Ephemerides Aemarianae*, seu selecta anagrammata ex verbis Salutationis Angelicae: Ave Maria gratia plena Dominus tecum.“⁴ Az angyali üdvözllet emez első hat szavából pl. a következő anagrammákat kapjuk:

- jan. 1. Io Regina, pura munda, et immaculata es.
 jan. 2. Regina munda, ac palatium eminens auro.
 jan. 3. Una semper immaculata, Virgo Dei nata.

És így tovább az év végéig.

Következnek azután a *Miscellaneában* az *Ephemerides Ecclesiasticae* (§. IV.), mely a szentek ünnepeit sorolja fel hatalmas táblázatban, s az egyes szentek halálának nemét, idejét, helyét, erőnyeiket, állásukat és laureolájukat tekinti át rovataiban (pag. 38—73.).

Ismét más ephemeris a keresztény életre tanító axiómákat szedi össze a szent iratokból.⁵

³ Pag. 15—27.: §. II. *Ephemerides Marianae*, continens memorabiles res gestas DEI-PARAE.

⁴ Pag. 27—31. §. III.

⁵ §. V. *Ephemerides Ascetico scripturisticae*, seu Documenta, & Axiomata Vitae Christianae, ex Scriptura Sacra collecta. (pag. 74—86. és 79.) Téves a lapszámolás: 86 után ismét 79 következik!

A hatodik ephemeris egyháztörténeti összeállítást ad,⁶ a hetedik a szentek életét dolgozza fel.⁷

Roppant nagy és fáradságos munka eredménye az *Ephemerides Astronomicae*, amely táblázatokba foglalja naponként a Nap keltét és nyugtát, az éj és nappal hosszúságát, a reggeli és esti szürkület idejét, a Nap elhajlását, az állócsillagok keltét és nyugtát, a hold változásait, az árnyék növekedését és csökkenését és más efféléit.⁸

Az *Ephemerides Oeconomicae*⁹ felsorolja, hogy a gazdának mi a tennivalója az egyes hónapokban. Április 1-re pl. ezt írja elő: Sere Avenam, & Hordeum, si praeterito Mense id facere neglexisti. Az *Ephemerides Rusticae*¹⁰ pedig, amit falusi naptárnak lehetne mondani, a kertkörüli teendőket, azután az egészségi, állattenyésztési és hasonló szabályokat foglalja össze.

A második *Decas* 2. részében az ephemerisek ugyancsak egyházi vonatkozású összeállításokkal kezdődnek. Szentatyákból vett idézetek,¹¹ egyéb aszkétikus mondások,¹² napról-napra össze-

⁶ §. VI. Ephemerides Ecclesiae, seu Rerum memorabilium in Ecclesia gestarum (pag. 80—100.). Így kezdődik:

Jan. 1. CHRISTUS JESUS octo dierum parvulus circumciditur, atq; Sanguine suo initium novi anni consecrat.

2. Societas JESU honorificè in Gallias reducitur. Anno Christi 1604.

3. Moritur Antherus Papa, Anno Christi. 238. & Nicolaus II. creatur. 1059.

4. Innocentius X. Lateranensem Basilicam pristino splendori restituit. 1650.

⁷ §. VII. Ephemerides Sanctorum, seu Rerum memorabilium à Sanctis, vel circa Sanctos gestarum (pag. 100—123.).

⁸ §. VIII. pag. 124—193.

⁹ §. IX. Ephemerides Oeconomicae. Quid quovis Mense faciendum sit Oeconomo? (pag. 194—206.)

¹⁰ Decima Ephemerides Rusticae. Sive, de observationibus rusticis circa futuram constitutionem, vel vicissitudinem aeris, Annique salubritatem, ac fertilitatem. (pag. 206—213.).

¹¹ Paragraphus primus. Ephemerides Asceticae, ex sanctis patribus. Seu selecta vitae christianae documenta, Per singulos dies Anni totius distributa (pag. 1—16.).

¹² Paragraphus secundus. Ephemerides Asceticae, Ex varijs selectis Ascetis (pag. 17—33.).

állítva. Külön ephemeris anyagát adja KEMPIS TAMÁS *De Imitatione Christi*-je.¹³

Egész különös módon van összegyűjtve az *Ephemerides Monostichae* (pag. 51—62.), amelyben teljesen eltérő tárgykörök-höz tartozó hexameterek sorakoznak fel a naptárban hónapról-hónapra más-más körből. A február hónap pl. a tanulóké, június a katonaságé, november az öregeké. És így tovább.

Az *Ephemerides Fatales*¹⁴ az aznapra eső halálozási dátumokat szedi össze a világtörténelemből. Majd ismét aszketikus bölcs mondások következnek.¹⁵ Csupán közmondásokat iktat be minden napra az *Ephemerides Adagiorum*.¹⁶ Ezekből a közmondásokból olyan bőséges gyűjteménye van, hogy három sorozatra is telik. A közmondások után párszavas magyarázatot is ad, mely azt tartalmazza, hogy kinek szól a mondás, mi az értelme stb.

Az *Ephemerides Christiano-Turcicae, seu Machometanae*¹⁷ a törökvilág történelmi eseményeit veszi napról-napra, az *Ephemerides Hungaricae*¹⁸ a magyar történelmet, az *Ephemerides Austriacae*¹⁹ pedig az osztrák történelmet dolgozza fel ugyanily módon.

Az elmondottak elegendőképen megvilágítják azt, hogy ezek a SZENTIVÁNYI-féle ephemerisek, vagy diáriumok *nem publicisztikai munkák, nem „röpirvek“, semmi közülük a hírlapiroda-*

¹³ Paragraphus tertius. Ephemerides Asceticae, sive selecti aphorismi, ex aureo libello Thomae Kempensis. De Imitatione Christi, excepti; & in singulos anni dies distributi (pag. 34—51.).

¹⁴ Paragraphus quintus. Ephemerides Fatales, seu Dies obitûs Praecipuorum Orbis Virorum (pag. 62—84.).

¹⁵ Paragraphus sextus. Ephemerides Asceticae, seu Homoeoptota Ascetica, per singulos dies totius Anni distributa. (pag. 84—100.).

¹⁶ Paragraphus septimus. Ephemerides Adagiorum, seu selecta adagia. In dies singulos totius Anni distributa. (pag. 100—150.). A második sorozat: selectae paraemiae, a harmadik ugyancsak.

¹⁷ Paragraphus Octavus. Ephemerides Christiano-Turcicae, seu Machometanae. Hoc est: Res memorabiles Christianorum cum Machometanis gestae. (pag. 151—191.). Felsorolja, hogy kiket ért mohamedánokon: Saraceni, Turcae, Tartari, Mauri, & Arabes.

¹⁸ Paragraphus Nonus. Ephemerides Hungaricae, seu Res memorabiles per singulos dies Anni in Hungaria gestae. (pag. 192—234.).

¹⁹ Paragraphus Decimus. Ephemerides Austriacae, seu Res memorabiles Augustissimae Domûs Austriacae. (pag. 234—265.).

lomboz. Nincs ezekben semmi hírközlés, semmi újságszerűség, semmi aktualitás. A naphozkötöttség tisztán mechanikus feldolgozási eljárás.

Azt pedig nehéz volna elhinni, hogy *ugyanaz a SZENTIVÁNYI MÁRTON*, aki *ephemeris*nek nevezi az ilyfajta diáriumot, ugyanezzel a szóval „újságot“ is nevezzen el. Ha tehát kortársai ephemerisnek megjelentetését bizonyítják, az csak ezekre a tudós kiadványokra vonatkozhat.

Ami a bécsi és más helyen történt nyomtatás kérdését illeti, az sem jelent semmi különöset. Abban az időben, midőn a szellemi tulajdon fogalma még csak kialakulóban volt,²⁰ gyakran megesett, hogy valakinek a munkáját más címmel, más nyomdában is kiadták. Bibliográfusaink megállapítják, hogy SZENTIVÁNYINAK is sok munkáját kiadták többfelé.²¹ Így a Bécsre és „egyéb helyekre“ vonatkozó megjegyzés nem jelenti okvetlen azt, hogy SZENTIVÁNYI máshol nyomatta ki műveit, nem pedig a magavezette nagyszombati nyomdában, csak másutt is kiadták azokat, alkalmasint megkérdezése nélkül.

De maga SZENTIVÁNYI is több ízben és több formában jelentette meg egy-egy munkáját. Az ephemeris-irodalom közreadása terén különösen figyelemreméltó az, hogy SZENTIVÁNYI végezte 1675 óta haláláig a *nagyszombati kalendárium* összeállítását.²² A kalendáriumban aztán évről-évre megjelent SZENTIVÁNYINAK egy-két dolgozata. Ugyanazok nagyrészt, amelyeket *Miscellanea*-jába is felvett, de természetesen olyanok is, amelyek a gyűjteményből kimaradtak. Több esztendőben ephemeriseket is közlétt a kalendáriumban. Az 1687. évi kalendárium pl. tartalmazza az egyik *Ephemerides Asceticae*-t, az 1689-es a KEMPIS TAMÁSBÓL összeállított ephemerist, az 1696. évi pedig a mohamedán ephemerist.

Nem lehet vitás, hogy SZENTIVÁNYI a kalendáriumok olyan ephemeriseinek is szerzője, amelyek a *Miscellanea*-ból hiányoznak. Erre vall az azonos összeállítási módszer. Így 1685-ben

²⁰ V. ö. THIENEMANN TIVADAR: Irodalomtörténeti alapfogalmak. 1. kiad. Budapest, 1930. 2. kiad. Pécs, 1931. — U. az: A XVI. és XVII. századi irodalmunk német eredetű művei. Irodalomtörténeti Közlemények, 1922—23. — MÁTÉ KAROLY: A könyv morfológiája. Minerva, 1930.

²¹ V. ö. HERMANN EGYED és ARTNER EDGÁR id. m. 58. l.

²² SERFŐZŐ JÓZSEF id. m. 18. l.

megjelent a kalendáriumban az *Ephemerides rerum memorabilium Bavariae*, 1692-ben pedig az *Ephemerides Pythagoricae*, egy KEMPIS TAMÁSHOZ hasonló idézetgyűjtemény.

Mindez azonban csak az eddigiekben kifejtett vélemény megerősítése.

*

Következik mindebből, hogy SZENTIVÁNYI MÁRTON újság-szerkesztői működésének feltevését az „*ephemeris*“ szó félreértése okozta. Vitán felül áll, hogy SZENTIVÁNYI az *ephemeris* szót „*diarium, napló*“ értelemben használta, s ebben az értelemben maradt ránk örökül az irodalomtörténeti bibliográfiákban is CZVITTINGER DÁVID óta.

Az első rendszeresen megjelenő hazai hírlap eddigi ismereteink szerint tehát a RÁKÓCZI-szabadságharc vezéreinek újságja, a *Mercurius Hungaricus*.

MÁTÉ KÁROLY.